

Margaret Atwood

HET VERHAAL
VAN DE DIENSTMAAGD

2009 Prometheus Amsterdam

Voor Mary Webster en Perry Miller

Eerste druk 1987

Vijftiende druk 2018

Oorspronkelijke titel *The Handmaid's Tale*

© 1985, 2017 O.W. Toad Limited

© 1987 Nederlandse vertaling Gerrit de Blaauw

© 2018 Nederlandse vertaling voorwoord Nicolette Hoekmeijer

Omslagontwerp Television Series Artwork © 2017 MGM Television Entertainment INC and Relentless Productions, LLC/DPS Design & Prepress Studio

Foto auteur Jean Malek

www.uitgeverijprometheus.nl

ISBN 978 90 446 3613 0

I
NACHT

I

We sliepen in wat vroeger de gymzaal was geweest. De vloer was van gevernist hout, met strepen en cirkels erop geschilderd, voor de sporten die er vroeger werden beoefend; de ijzeren ringen voor de basketbalnetten hingen er nog, maar de netten zelf waren verdwenen. De zaal was aan alle kanten omgeven door een balkon, voor de toeschouwers, en ik meende dat ik, vaag als een nabeeld op het netvlies, de doordringende geur van zweet kon ruiken, doortrokken van het zoete bederf van kauwgum en parfum van de toekomstige meisjes, in vilten rokjes zoals ik wist van de foto's, later in minirok, toen in een broek, toen met één oorbel en piekerig, groen gestreept haar. Er werden waarschijnlijk ook dansavonden gehouden; de muziek was nog aanwezig, een palimpsest van niet-gehoord geluid, stijl op stijl, een onderstroom van drums, een wanhopige jammerklacht, papieren bloemslingers, kartonnen duiveltjes, een ronddraaiende spiegelbol die een sneeuw van licht over de dansenden uitstrooide.

Er was seks uit een ver verleden in die zaal, en eenzaamheid, en hoop op iets zonder vorm of naam. Ik herinner me die hunkering naar iets dat altijd op het punt stond te gebeuren en dat nooit hetzelfde was als de handen die daar daadwerkelijk op ons lagen, op onze lendenen, daar of buiten, op het parkeerterrein, of in de televisiekamer met het geluid zachter gedraaid en geen ander licht dan het flakkeren van de beelden over rijzend vlees.

We verlangden hevig naar de toekomst. Hoe kwamen we toch aan dat talent voor onverzadigbaarheid? Begeerte omringde ons; en zij omringde ons nog steeds, een nagedachte, wanneer we probeerden te slapen in de veldbedden die in rijen waren geplaatst, met wat ruimte ertussen zodat we niet met elkaar konden praten. We hadden lakens van katoenflanel, net kinderlakens, en oude legerdekens waar nog *us* op stond. We vouwden onze kleren netjes op en legden ze op het krukje aan het voeteneind van het bed. Het licht werd laag gedraaid maar niet uitgedaan. Tante Sara en Tante Elizabeth patrouilleerden, uitge-

rust met elektrische vee-prikkers die met een riempje aan hun leren gordels bevestigd waren.

Maar geen vuurwapens; die waren zelfs bij hen niet in vertrouwde handen. Vuurwapens waren voor de bewakers, speciaal geselecteerd uit de Engelen. De bewakers mochten het gebouw niet betreden, behalve wanneer ze werden geroepen, en wij mochten niet buiten komen, behalve voor de voorgeschreven wandeling, twee maal per dag, twee aan twee rond het sportveld dat nu was omringd door een hek van metaalgaas met aan de bovenzijde prikkeldraad. De Engelen stonden aan de andere kant van het hek met hun ruggen naar ons toe. Ze boezemden ons angst in, maar ook iets anders. Keken ze maar eens achterom. Konden we maar met ze praten. Dan viel er iets te ruilen, dachten we, dan kwamen we vast wel tot zaken – we hadden altijd ons lichaam nog. Dat was onze droom.

We leerden bijna geluidloos fluisteren. Wanneer de Tantes niet keken, konden we in het halfduister de ruimte tussen de bedden met onze armen overbruggen en zo elkaars handen aanraken. We leerden liplezen, onze hoofden plat op het bed, opzij gedraaid om naar elkaars mond te kijken. Op die manier wisselden we namen uit, van bed tot bed:

Alma. Janine. Dolores. Moira. June.

II
BOODSCHAPPEN DOEN

Een stoel, een tafel, een lamp. Boven, op het witte plafond, een reliëf-versiering in de vorm van een krans, en in het midden daarvan een lege, dichtgepleisterde ruimte, als de plaats in een gezicht waar een oog is verwijderd. Er moet een kroonluchter hebben gehangen, vroeger. Ze hebben alles weggehaald waar je een touw aan zou kunnen vastmaken.

Een raam, twee witte gordijnen. Onder het raam een stoel met een klein kussen erop. Wanneer het raam gedeeltelijk open is – het kan maar gedeeltelijk open – kan er wat frisse lucht naar binnen, die de gordijnen doet bewegen. Ik kan in de stoel gaan zitten, of op de vensterbank, handen gevouwen, en ernaar kijken. Er komt ook zonlicht door het raam; het valt op de vloer, die gemaakt is van hout, smalle stroken, glimmend gepoetst. Ik kan het poetsmiddel ruiken. Er ligt een kleed op de vloer, ovaal, gemaakt van voden en oude lappen. Dat is de stijl waar ze dol op zijn: volkskunst, ouderwets, gemaakt door vrouwen, in hun vrije tijd, van dingen die verder geen nut meer hebben. Een terugkeer naar de traditionele waarden. Verteert vandaag niet wat u morgen kan ontbreken. Ik word niet verteerd. Wat ontbreekt mij?

Aan de muur boven de stoel een schilderijtje, ingelijst maar zonder glas ervoor, een reproductie van een aquarel: bloemen, blauwe lissen. Hebben we allemaal dezelfde reproductie, dezelfde stoel, dezelfde witte gordijnen? Staatseigendom?

Denk maar dat je in het leger zit, zei Tante Lydia.

Een bed. Eenpersoons, een middel-hard matras, met daarop een witte, met kapok gevulde spreij. In het bed wordt uitsluitend geslapen – of niet geslapen. Ik probeer niet te veel te denken. Net als andere dingen moet ook het denken worden gerantsoeneerd. Er is veel waar je beter niet over kunt nadenken. Denken kan je kansen schaden, en ik wil nog langer leven dan vandaag. Ik weet waarom er geen glasplaat voor de aquarel met de blauwe lissen zit, en waarom het raam maar

gedeeltelijk open kan en waarom de ruit van veiligheidsglas is. Ze zijn heus niet bang dat we weglopen. We zouden niet ver komen. Ze zijn bang voor die andere ontsnappingsmogelijkheden, die je in jezelf kunt openen, als je maar iets met een scherpe rand hebt.

Zo ziet de kamer er dus uit. Afgezien van de genoemde details kon het een logeerkamer in een universiteitsgebouw zijn, voor de minder prominente gasten, of een kamer in een ouderwets pension voor dames die in behoeftige omstandigheden zijn geraakt. Dat zijn wij nu ook. De omstandigheden zijn behoeftig geworden – voor diegenen onder ons die nog omstandigheden hebben.

Maar een stoel, zonlicht, bloemen: het is niet niks. Ik leef, ik adem, ik steek mijn geopende hand uit in het zonlicht. Hier wonen is geen gevangenschap maar een voorrecht, zoals Tante Lydia zei, die dol was op of/of.

De bel die de tijd meet rinkelt. De tijd wordt hier gemeten met bellen, zoals vroeger in nonnenkloosters. En net als in een nonnenklooster zijn hier ook weinig spiegels.

Ik sta op uit mijn stoel, schuif mijn voeten naar voren in het zonlicht, in de rode schoenen, met platte hakken om de rug te sparen en niet om op te dansen. De rode handschoenen liggen op het bed. Ik pak ze op, trek ze aan, vinger voor vinger. Alles behalve de vleugels rond mijn gezicht is rood: de kleur van bloed, die ons kenmerkt. De rok reikt tot de enkels en hangt in wijde plooiën aan een platte kap die tot onder de borsten doorloopt, de mouwen zijn wijd. Ook de witte vleugels zijn voorgescreven; ze moeten voorkomen dat we zien, maar ook dat we gezien worden. Rood heeft me nooit goed gestaan, het is mijn kleur niet. Ik pak de boodschappenmand, hang hem aan mijn arm.

De deur van de kamer – niet *mijn* kamer, ik weiger *mijn* te zeggen – is niet op slot. Hij sluit niet goed. Ik betreed de glanzend gepoetste gang; in het midden ligt een loper, grijsachtig roze. Als een bospad, als een rode loper voor koninklijk bezoek wijst hij me de weg.

De loper maakt een bocht en daalt de trap af, en ik daal mee, één hand op de trapleuning, eens een boom, gedraaid in een andere eeuw, warm glanzend gewreven. Het huis is laat-Victoriaans, een familie-huis, gebouwd voor een grote rijke familie. In de gang een grote staande klok die de tijd verdeelt, en dan de deur naar de moederlijke zitka-

mer voor, met zijn vleestinten en bedekte aanwijzingen. Een zitkamer waarin ik nooit zit, maar uitsluitend sta of kniel. Aan het eind van de gang, boven de voordeur, bevindt zich een waaiervenster van gekleurd glas: bloemen, rood en blauw.

Er hangt nog één spiegel, aan de gangmuur. Als ik mijn hoofd draai, zodat de witte vleugels die mijn gezicht omlijsten mijn blik erheen leiden, kan ik hem zien wanneer ik de trap afdal, rond, convex, een penantspiegel, als het oog van een vis, en mijzelf daarin als een vervormde schaduw, een karikatuur, een sprookjesfiguur in een rode mantel, afdalend naar een moment van onvoorzichtigheid, en dus van gevaar. Een in bloed gedompelde Zuster.

Beneden aan de trap staat een kapstok-met-paraplubak van gebogen hout, een standaard met lange, ronde, op stoelsporten lijkende houten uitsteeksels, sierlijk gekruld tot kleezhaken die de vorm hebben van ontlukende varenbladeren. Er staan enkele paraplu's in: een zwarte voor de Bevelvoerder, een blauwe voor de Echtgenote van de Bevelvoerder, en de paraplu die aan mij is toegewezen, een rode. Ik laat de rode paraplu in de bak staan, omdat ik door het raam heb gezien dat het zonnig weer is. Ik vraag me af of de Echtgenote van de Bevelvoerder in de zitkamer is. Ze zit niet altijd. Soms hoor ik haar heen en weer lopen, een zware stap en dan een lichte, en het zachte tikken van haar wandelstok op het grijsroze tapijt.

Ik loop door de gang, langs de deur van de zitkamer en de deur die toegang geeft tot de eetkamer, open de deur aan het eind van de gang en ga de keuken binnen. Hier ruikt het niet langer naar boenwas. Rita is binnen. Ze staat bij de keukentafel, die bedekt is met een schilferend laagje wit email. Ze is gekleed in haar gewone Martha-jurk, die dof-groen is, als de operatiejas van een chirurg in de oude tijd. De jurk is, net als de mijne, lang en verhullend, maar zij draagt er een schort overheen en heeft geen witte vleugels en sluier. Ze sluiert zich wanneer ze de straat op gaat, maar het interesseert geen hond of iemand het gezicht van een Martha ziet. Haar mouwen zijn opgerold tot aan de ellebogen, zodat haar bruine armen zichtbaar zijn. Ze is bezig brood te maken: ze kneedt het deeg voor de laatste maal en boetseert dan de broden.

Rita ziet me en knikt – het is moeilijk uit te maken of dat bedoeld is als groet of alleen om te kennen te geven dat ze me heeft opgemerkt –

en veegt haar handen, die onder het meel zitten, af aan haar schort en zoekt in de keukenla naar het bonnenboekje. Met gefronste wenkbrauwen scheurt ze er drie bonnen uit en geeft ze aan mij. Als ze lachte zou ze een vriendelijk gezicht hebben. Maar haar norse blik is niet persoonlijk bedoeld: haar afkeuring geldt mijn rode jurk, en datgene waar die jurk voor staat. Ze denkt dat ik misschien besmettelijk ben, als een ziekte of de een of andere vorm van onheil.

Soms luister ik aan gesloten deuren, iets wat ik in de oude tijd nooit gedaan zou hebben. Ik luister nooit lang, omdat ik niet betrap wil worden. Maar één keer hoorde ik Rita tegen Cora zeggen dat ze zich niet op zo'n manier wenste te vernederen.

Niemand vraagt dat van je, zei Cora. En stel dat ze het wel vragen, wat kun je er dan tegen doen?

Naar de Koloniën gaan, zei Rita. Ze kunnen kiezen.

Bij de Onvrouwen gaan wonen, en omkomen van de honger en God weet wat nog meer? zei Cora. Je zou wel gek zijn.

Ze waren erwten aan het doppen; zelfs door de bijna dichte deur hoorde ik het lichte tikken van de erwten die in de metalen schaal vielen. Ik hoorde Rita, een grom of een zucht, van protest of van instemming.

Hoe het ook zij, ze doen het in het belang van ons allemaal, zei Cora, dat zeggen ze tenminste. Als ze mijn eileiders niet hadden afgebonden, had ik het kunnen zijn, gesteld dat ik tien jaar jonger was geweest. Zo slecht is het niet. Het is bepaald geen zwaar werk.

Zij liever dan ik, zei Rita, en ik deed de deur open. Ze keken zoals vrouwen kijken wanneer ze het achter je rug over je hebben gehad en denken dat jij het hebt gehoord: gegeneerd, maar ook een beetje uitdagend, alsof ze in hun recht stonden. Die dag was Cora aardiger tegen me dan normaal, Rita kribbiger.

Vandaag zou ik graag hier in de keuken willen blijven, ondanks Rita's gesloten gezicht en samengeknepen lippen. Cora zou binnen kunnen komen, met haar fles citroenolie en haar stofdoek, en Rita zou koffie zetten – in de huizen van de Bevelvoerders is er nog echte koffie – en we zouden aan Rita's keukentafel gaan zitten, die net zo min van Rita is als mijn tafel van mij, en we zouden praten, over pijntjes en kwaaltjes, ziekten, onze voeten, onze ruggen, alle vormen van last die onze lichamen ons, als ongezeglijke kinderen, kunnen bezorgen. We zouden elkaars stemmen met hoofdknikjes begeleiden, om duidelijk te

maken dat we er alles van wisten. We zouden tips over allerlei geneesmiddeltjes uitwisselen en elkaar proberen te overtreffen in het opsommen van onze kwalen; we zouden zachtjes klagen, onze stemmen ingehouden en in mineur en somber als duiven in de dakgoot. *Ik weet wat je bedoelt*, zouden we zeggen. Of, een vreemde uitdrukking die je af en toe nog hoort uit de mond van oudere mensen: *Ik hoor waar je vandaan komt*, alsof de stem zelf een reiziger was, afkomstig uit een ver oord. En zo was het ook, zo is het ook.

Wat keek ik neer op dat soort gesprekken. Nu verlang ik ernaar. Het waren tenminste gesprekken. Een soort van gedachtenwisseling.

Of we zouden gaan zitten roddelen. De Martha's weten het een en ander, ze hebben contact met elkaar, geven het onofficiële nieuws door van huis tot huis. Net als ik, luisteren ze ongetwijfeld aan deuren en zien ze het nodige, zelfs met afgewende blik. Ik heb ze er wel eens over gehoord, heb wel eens een vlaag van hun persoonlijke gesprekken opgevangen. *Het was doodgeboren*. Of: *Ze heeft haar met een breinaald in de buik gestoken*. *Ze was natuurlijk straaljaloers*. Of, de spanning er zo lang mogelijk in houdend: *Ze heeft toiletreiniger gebruikt*. *Het werkte perfect, al zou je toch denken dat-ie het wel geproefd heeft*. *Hij moet ladderzat zijn geweest, maar ze hebben haar toch gepakt*.

Of ik zou Rita helpen met brood maken en mijn handen in die zachte, weerbarstige, warme substantie steken die zo sterk op vlees lijkt. Ik hunker ernaar iets anders dan textiel of hout aan te raken. Ik hunker naar de handeling van het aanraken.

Maar zelfs als ik het zou vragen, zelfs als ik de gedragscode zo duidelijk zou overtreden, zou Rita het niet goed vinden. Ze zou te bang zijn. De Martha's worden geacht zich niet met ons te verbroederen.

Zich verbroederen, of *fraterniseren*, betekent *zich als een broer gedragen*. Dat heeft Luke me een keer verteld. Hij zei dat er geen overeenkomstig woord was met de betekenis *zich als een zuster gedragen*. *Zich verzusteren* zou het moeten zijn, zei hij, of *sororiseren*, uit het Latijn. Hij was dol op dat soort wetenswaardigheden. Woordafleiding, merkwaardige uitdrukkingen. Ik zei altijd plagend tegen hem dat hij een echte schoolmeester was.

Ik pak de bonnen uit Rita's uitgestoken hand. Er staan afbeeldingen op van de dingen waarvoor ze ingewisseld kunnen worden: twaalf eieren, een stuk kaas, een bruine lap die voor een stukje vlees moet doorgaan. Ik stop ze in de van een ritssluiting voorziene zak in mijn

mouw, waar ik mijn pasje bewaar.

‘Vraag gerust om verse eieren,’ zegt ze. ‘Niet zoals de vorige keer. En zeg dat ze je een kuiken moeten geven, geen kip. Zeg er maar bij voor wie het is, dan maken ze er tenminste niet weer zo’n potje van.’

‘Goed,’ zeg ik. Ik glimlach niet. Waarom zou ik haar tot vriendschap proberen te verleiden?

Ik ga naar buiten door de achterdeur, de grote tuin in, die er keurig verzorgd bijligt: een gazon in het midden, een wilgeboom, neerhangende katjes; langs de randen de bloemperken: de narcissen beginnen al te verdorren en de tulpen openen hun kelken, een zee van kleur. De tulpen zijn rood, wat donkerder bij de stengel, alsof ze herstellende zijn van een snijwond.

Deze tuin is het domein van de Echtgenote van de Bevelvoerder. Vanuit mijn raam van veiligheidsglas heb ik haar daar vaak gezien, haar knieën op een kussen, een lichtblauwe sluier over haar brede tuinhoed gedrapeerd, en naast haar een mand met een heggesc haar erin en stukjes touw om de bloemen op te binden. Een ter beschikking van de Bevelvoerder gestelde Wachter doet het zware spitwerk; de Echtgenote van de Bevelvoerder geeft hem instructies, wijzend met haar stok. Veel Echtgenotes hebben zo'n tuin, zodat zij ook iets hebben om te regelen, in stand te houden, voor te zorgen.

Ik had vroeger een tuin. Ik kan me de geur van de omgespitte aarde nog herinneren, de ronde vorm van bloembollen in mijn handen, de volheid, het droge ruisen van zaad tussen mijn vingers. Zo kon de tijd sneller verstrijken. Soms laat de Echtgenote van de Bevelvoerder een stoel naar buiten brengen en zit daar maar, in haar tuin. Van een afstand is het een vredig gezicht.

Ze is er nu niet, en ik begin me af te vragen waar ze wel is: ik loop de Echtgenote van de Bevelvoerder niet graag onverwacht tegen het lijf. Misschien zit ze te naaien in de zitkamer, met haar linkervoet op het bankje, in verband met haar jicht. Of ze breit sjaals voor de Engelen aan het front. Ik kan me nauwelijks voorstellen dat de Engelen er behoefte aan hebben; trouwens, de sjaals die de Echtgenote van de Bevelvoerder maakt zijn te ingewikkeld. Ze heeft geen belangstelling voor het kruis-en-ster-patroon dat veel andere Echtgenotes gebruiken, het is geen uitdaging. Langs de randen van haar sjaals staan lange rijen sparren, of adelaars, of stijve menselijke figuurtjes, jongen en

meisje, jongen en meisje. Het zijn geen sjaals voor volwassen mannen, maar voor kinderen.

Soms vermoed ik dat die sjaals helemaal niet naar de Engelen worden gestuurd, maar uitgehaald en weer tot kluwens gerold om opnieuw als breimateriaal dienst te doen. Misschien is het alleen maar de bedoeling om de Echtgenotes bezig te houden, om ze het gevoel te geven dat ze zich nuttig maken. Maar ik benijd de Echtgenote van de Bevelvoerder om haar breiwerk. Het is goed om een klein doel voor ogen te hebben dat gemakkelijk kan worden verwezenlijkt.

Waar benijdt ze mij om?

Ze praat niet tegen me, behalve wanneer het niet anders kan. Mijn aanwezigheid strekt haar tot schande; en ze heeft me nodig.

Toen ik vijf weken geleden op deze post kwam, stonden we voor het eerst oog in oog. De Wachter van het huis waar ik hiervoor gestationeerd was bracht me naar de voordeur. Op de dag van aankomst mogen we door de voordeur, maar daarna dienen we de achterdeur te gebruiken. Alles is nog in rep en roer, het is nog te vroeg, iedereen verkeert in onzekerheid over onze precieze status. Na een poosje wordt het of de voordeur, of de achterdeur.

Tante Lydia zei dat ze gedaan probeerde te krijgen dat het de voordeur zou worden. Jullie bekleden een ereplaats, zei ze.

De Wachter belde voor mij aan, maar voordat iemand het had kunnen horen en toesnellen ging de deur al open, naar binnen. Ze moet erachter hebben staan wachten. Ik had een Martha verwacht, maar in plaats daarvan was zij het, in haar lange kobaltblauwe gewaad, geen twijfel mogelijk.

Dus jij bent de nieuwe, zei ze. Ze ging niet opzij om me binnen te laten, ze bleef gewoon in de deuropening staan en versperde me de toegang. Ze wilde me ervan doordringen dat ik het huis alleen kon betreden als zij dat goed vond. Er is tegenwoordig heel wat geduw en gedrang rond dat soort drempels en opstapjes.

Ja, zei ik.

Laat maar op de veranda staan. Dat zei ze tegen de Wachter, die mijn tas droeg. De tas was van rood vinyl en tamelijk klein. Er was nog een tas, met de wintermantel en de zwaardere kleren, maar die zou later komen.

De Wachter zette de tas neer en groette haar. Toen hoorde ik zijn

voetstappen achter me en even later het klikken van het hek, en ik had het gevoel alsof een beschermende arm werd teruggetrokken. De drempel van een nieuw huis is een eenzame plaats.

Ze wachtte tot de auto startte en wegreed. Ik keek niet naar haar gezicht, maar naar dat deel van haar dat ik met gebogen hoofd kon zien: haar blauwe middel, mollig, haar linkerhand op het ivooren handvat van haar stok, de grote diamanten op de ringvinger, die vroeger heel fraai moest zijn geweest en nog steeds goed werd verzorgd, de tot een zachte curve gevijlde nagel aan de top van de knokkelige vinger. Die nagel was als een ironische glimlach, als iets dat de spot met haar dreef.

Je mag wel binnenkomen hoor, zei ze. Ze draaide me de rug toe en liep strompelend de gang in. Doe de deur achter je dicht.

Ik droeg de rode tas naar binnen, zoals ongetwijfeld haar bedoeling was, en sloot de deur. Ik zei niets tegen haar. Tante Lydia had gezegd dat je het beste kon zwijgen, tenzij ze je een rechtstreekse vraag stelden. Probeer het vanuit hun standpunt te bekijken, had ze gezegd, handenwringend en met een nerveuze, smekende glimlach. Ze hebben het niet makkelijk.

Hierheen, zei de Echtgenote van de Bevelvoerder. Toen ik de zitkamer binnenging zat ze al in haar stoel, haar linkervoet op het bankje met het geborduurde kussen, rozen in een korf. Haar breiwerk lag naast haar stoel op de grond, de naalden erdoor gestoken.

Ik stond met gevouwen handen voor haar. Zo, zei ze. Ze klemde een sigaret tussen haar lippen en stak hem aan. In die stand waren haar lippen dun, met de verticale lijntjes eromheen die je vroeger in advertenties voor lippencosmetica zag. De aansteker was ivoorkleurig. De sigaretten moeten op de zwarte markt zijn gekocht, dacht ik, en dat gaf me hoop. Zelfs nu er geen echt geld meer is, bestaat er nog steeds een zwarte markt. Er is altijd een zwarte markt, er is altijd iets dat kan worden geruild. Ze was dus een vrouw die de voorschriften met een korreltje zout nam. Maar wat had ik te ruilen?

Ik keek hunkerend naar de sigaret. Net als sterke drank en koffie zijn sigaretten voor mij verboden.

Dus bij Dinges is het niet gelukt, zei ze.

Nee mevrouw, zei ik.

Ze leek even te lachen, hoestte. Dan heeft hij pech gehad, zei ze. Dit is je tweede, hè?

Derde, mevrouw, zei ik.

Niet zo goed, voor geen van beiden, zei ze. Nog een hoestlachje. Ga maar zitten. Ik maak er geen gewoonte van, maar deze ene keer kan het wel.

Ik ging zitten, op het randje van een van de stoelen met harde rugleuning. Ik wilde mijn blik niet door de kamer laten dwalen, ik wilde geen onverschillige indruk op haar maken; en dus waren de marmeren schoorsteenmantel aan mijn rechterhand en de spiegel ertegenover en de bossen bloemen niet meer dan schaduwen aan de randen van mijn gezichtsveld.

Nu was haar gezicht op gelijke hoogte met het mijne. Ik meende haar te herkennen; ze had althans iets vertrouwds. Er was onder haar sluier een klein stukje van haar haar te zien. Het was nog steeds blond. Ik dacht op dat moment dat ze het misschien gebleekt had, dat ze via de zwarte markt ook aan een haarkleurmiddel kon komen, maar ik weet nu dat het echt blond is. Haar wenkbrauwen waren geëpileerd tot dunne, gebogen lijntjes, die haar een permanente uitdrukking van verbazing verleenden, of van verontwaardiging, of van nieuwsgierigheid, zoals je bij een geschrokken kind ziet, maar haar oogleden wezen op grote vermoeidheid. Haar ogen niet – die hadden de vijandige, effen blauwe kleur van een stralende zomerhemel, een blauw dat je buitensluit. Haar neus moest vroeger wat men noemde bevallig zijn geweest, maar was nu te klein voor haar gezicht. Haar gezicht was niet dik, maar het was groot. Er liepen twee lijnen omlaag vanaf haar mondhoeken; daartussen zat, als een gebalde vuist, haar kin.

Ik wil je zo weinig mogelijk zien, zei ze. Ik verwacht dat je net zo over mij denkt.

Ik gaf geen antwoord, omdat ja beledigend zou zijn geweest en nee tegenstrijdig.

Ik weet dat je niet dom bent, vervolgde ze. Ze inhaleerde en blies de rook weer uit. Ik heb je dossier gelezen. Wat mij betreft is dit gewoon een zakelijke transactie. Maar als je mij in de problemen brengt, kun je problemen terug verwachten. Begrepen?

Ja mevrouw, zei ik.

Noem me geen mevrouw, zei ze geërgerd. Je bent geen Martha.

Ik vroeg niet hoe ik haar wel moest aanspreken, omdat ik zag dat ze hoopte dat ik nooit de gelegenheid zou krijgen om haar nog eens aan te spreken. Ik was teleurgesteld. Ik wilde, toen, een oudere zuster van